

Afganistani teaduse areng mustast august määramatusse

Tarmo Soomere

Afganistani tragöödia lõikab tõenäoliselt läbi need tarkust toitvad veresooned, mida viimase 20 aasta jooksul püüti üles ehitada. Põhiliselt tehti seda välisabi toel, mis on seda tüüpi konfliktide leevendamisel ja ületamisel tavaline. Nii nagu meidki 30 aastat tagasi aidati. Olgu siis meie oma teadussüsteemi ülesehitamisel või meie teadlaste ja teadmiste lõimimisel rahvusvahelise koostöö võrgustikesse. Kaasa arvatud vahendid, mille abil nii värskest valitud president kui ka ma ise ning veel paljud kolleegid tegid sel teel esimesi samme.

Kahe kümnendiga on Afganistani kõrgharidus ja teadus peaaegu nullist üles ehitatud. Mitte küll sellele tasemele, kuhu meie oleme jõudnud peaaegu 380 aastaga Academia Gustaviana asutamisest „igaveseks ajaks“. Käivitati kümneid ülikoole. Tudengite arv hüppas kaheksalt tuhandelt (2001) 170 000-le (2018). Neljandik neist olid naised.

Aastatuhande vahetusel sai selle riigi aadressiga korralikke publikatsioone ühe käe sõrmedel üles lugeda. Teadustööd lihtsalt ei olnud olemas. Pigem perfektne must auk globaalsel teadusmaastikul. Nullinate lõpul oli häid artikleid aastas 60–80 ja paari aasta eest 240 ringis. Neist kümneid lausa tippajakirjades. Afganistanis on 30 korda rohkem rahvast kui meil. Seetõttu on suhtarvud küll väikesed, aga nii kasv kui ka saavutatud tase muljet avaldavad.

Palju olulisem on, et sellest piirkonnast tulev kriitilise tähtsusega teave jõuaks teiste kasutusse. On palju tegevusalasid, kus ühelt maalt pärit teadmise puudumine murendab kogu süsteemi töökindlust ja eriti prognooside usaldusväärsust. Nii on see mereteaduses tuulte, veetaseme ja tsunamiga seotud ohtude rehkendamises ja veel enam maismaa tormide, jõgede üleujutuste ja maavärinate prognoosimisel.

Eelmisel aastakümnel hakkasid Afganistani naasma esimesed heades teaduskeskustes korraliku ettevalmistuse saanud omamaised eksperdid. Nad panid seal 2014. aastal käima maakoore liikumise andurid. Neist tulevat infot ei ole praegu mingil moel võimalik asendada. Seda kanti tabavad maavärinad sageli. Kes ei oska nendega hakkama saada, on lihtsalt kaotanud. Konkurentsivõitluses kindlasti ja sageli ka elu.

Afganistani teaduste akadeemia kui teaduskeskuse loomine aastal 1978 peegeldab veidi seda seisu, mis Eesti teaduses oli veel 60 aastat varem – ajal, mil võitlesime iseseisvuse eest. Rahvusteadused tuli alles luua ja loodusteadused olid väga piiratud tugevusvaruga. Nüüd siis juba 40 aastat on afgaanid püüdnud neid valdkondi üles ehitada. Kui meie saime seda rahulikult teha oma riigis esimesed parkümmend aastat, siis Afganistanis pole kogu see aeg rahu olnudki. Selles kontekstis on imekspandav, et akadeemias töötab üle 300 teadlase. Kui

seda praegu muidugi tööks nimetada saab. Pigem on see võitlus ellujäämise eest.

Ei saa loota, et afgaanid suudavad ilma teadmiste, teaduse ja sellest tuleneva tarkuseta oma riiki nähtavas tulevikus üles ehitada. See ei tähenda mitte ainult pikka aega kestvat sisekonflikti, pingeid ja frustratsiooni. See tähendab ka ebastabiilsust kogu piirkonnas ja hulka probleeme nii eeldatava narkootikumide tulvaga kui ka inimeste sooviga inimväärset elu elada.

Kõrval oleva Iraani kogemus on hirmutav: kui rakendusid karmid sanktsioonid, kadus suurel osal teadlastel peaaegu igasugune võimalus oma tööd jätkata. Aktiivsem osa lihtsalt põgenes. Päris palju noorteadlasi ja doktorante on jõudnud ka Eestisse.

Teadlased ja eksperdid on maa sool. Nende lahkumist ei saa niisama lihtsalt kompenseerida. Me ei tohi neid maha jätta või unustada. Tuleb vaeva näha, et neil tekiks vähemalt mingi lootus tööd jätkata ja riigi ülesehitust toetada.

Iraani näide on siin ka teedrajav. Mitme maa teadusorganisatsioonid investeerivad selle maa teadusesse. Muidugi valitakse valdkonnad, mis on Iraanis tugevate traditsioonidega ja mille kaudu ei saa sanktsioonidest ringiga mööda hiilida. See on parim võimalus vältida või vähemalt leevendada haritud inimeste massimigratsiooni ja kasvatada neis lootust, et nad saavad oma tulevikku realiseerida oma kodumaal. Sest nagu on kirjutanud J.R.R. Tolkien, puu kasvab kõige paremini oma esiisade maal.

[Ilmunud ajalehes Postimees 4. septembril 2021](#)

Lisamaterjalid:

[Toimetaja veerg] 2021. The global research community must not abandon Afghanistan. Nature 597, 8, 01.09.2021. <https://doi.org/10.1038/d41586-021-02340-w>

Smriti Mallapaty 2021. Afghanistan's terrified scientists predict huge research losses, Nature 597, 15–16, 27.08.2021. <https://doi.org/10.1038/d41586-021-02353-5>